

УДК 341.1:342.346.1

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2023.29>**Р. Луцюк,**аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Одеського державного університету внутрішніх справ

ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНА ПРИГОДА ЯК КРИМІНАЛЬНО-РЕЛЕВАНТНА ПОДІЯ ТА ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ

Постановка проблеми. Опіраючись на вихідні положення гносеології, на нашу думку, можна зробити твердження, що розслідування будь-якої категорії кримінальних проваджень є процесом пізнання конкретного об'єкта та/або системи фактів об'єктивної дійсності. Аналіз філософських джерел свідчить, що спектр об'єктив пізнання є доволі широким та не усі з них є актуальні для вказаного процесу у межах діяльності системи кримінальної юстиції та наук кримінально-правового циклу. Окремі дослідники наголошують, що «кримінальна делінквентність є єдиним об'єктом наук кримінально-правового циклу, предметом кожної із яких є окрема сторона цього феномену. Найбільш перспективними представляються міждисциплінарні дослідження з метою формування інтеграційних (консолідуючих) теорій, що дозволить не лише зрозуміти і пояснити кримінальну делінквентність як атрибут соціального життя, а визначити шляхи найбільш ефективного впливу на неї з метою обмеження та скорочення до соціально прийнятних меж» [7]. Так, концептуально підтримуючи такий підхід, на нашу думку, слушно детальніше звернути увагу на сутність кримінального процесуального пізнання, його структурні елементи та функціональне призначення, що дозволить конкретизувати межі

кримінально-релевантної події як його об'єкта.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Принагідно відзначити, що проблематика кримінального процесуального пізнання досліджувалась значною кількістю науковців в основному крізь призму доказування у кримінальному провадженні, зокрема: В. В. Вапнярчук, М. В. Даєв, В. А. Завтур, Я. Ю. Конюшенко, Г. Р. Крет, Ю. Б. Пастернак, О. В. Рибалка, Х. Р. Слюсарчук, а питання пізнання дорожньо-транспортних пригод також привертало увагу вчених у межах криміналістики, а саме: Г. І. Вальчишиної, І. І. Колесника, П. С. Луцюка, П. П. Луцюка, С. І. Ольховенка, О. С. Ховтун та інших науковців.

Метою статті є визначення особливостей кримінального процесуального пізнання дорожньо-транспортних пригод як різновиду кримінально-релевантних подій.

Виклад основного матеріалу. Можна підтримати позицію науковців, які відзначають, що «як досудове розслідування, так і судовий розгляд є процесом пізнання, спрямованим на встановлення наявності та обставин учиненого кримінального правопорушення й прийняття на цій основі обґрунтованого рішення про притягнення винної особи до відповідальності за вчинений злочин» [4]. Розвиваючи вказану позицію,

А. В. Ватраль відзначає, що «кримінально-процесуальне пізнання – це процес формування уповноваженим суб'єктом (слідчим) знання про фактичні обставини вчиненого злочину, шляхом отримання за допомогою розроблених наукою криміналістикою спеціальних засобів, методів і прийомів, необхідної інформації, її аналізу та оцінювання з метою встановлення істини у кримінальному провадженні» [1]. Аналізуючи такий підхід, зауважимо, що він не може бути нами повністю підтриманий з таких причин: *по-перше*, автором не зовсім обґрунтовано звужено коло суб'єктів кримінального процесуального пізнання, оскільки вчений виокремлює лише слідчого; *по-друге*, на нашу думку, у процесі кримінального процесуального пізнання використовується значно ширший перелік засобів, аніж ті, що розроблені у межах криміналістики, адже під час розслідування значної кількості кримінальних проваджень використовуються засоби, методи та методичні комплекси і прийоми сформовані в інших галузях наукового знання, які адаптовані для їх використання у межах кримінального процесуального пізнання, що доволі обґрунтовується на рівні монографічних досліджень [6]; *по-третє*, об'єктом пізнання у значній кількості кримінальних проваджень є не лише вчинений злочин, а й явища які його супроводжували, передували його вчиненню, а також посткримінальна діяльність відповідної особи, адже як відзначають дослідники «подія кримінального правопорушення завжди пов'язана із існуванням великої кількості супутніх явищ, фактів, дій окремих осіб, які не мають прямого відношення до події злочину чи кримінального проступку» [9].

Аналізуючи вказану проблематику інші вчені відзначають, що «пізнавальна діяльність слідчого на стадії досудового розслідування часто виходить за межі кримінального процесу, оскільки розповсюджується на події

та факти, які лежать не в основі кримінального правопорушення, а стосуються обставин, що опосередковують його сприйняття. Тому одним із завдань слідчого є встановити сукупність обставин, які будуть мати пряме безпосереднє відношення до процесу пізнання. Тобто факти, які будуть стосуватися діяння дотично, повинні бути відкинуті на стадії пізнання, як незначущі при доказуванні, оскільки безпосередньо не стосуються його предмета» [3].

Аналіз наведених позицій та інших наукових джерел свідчить, що серед вчених відсутня концептуальна єдність щодо розуміння кримінального процесуального пізнання, незважаючи на теоретичне та методологічне значення цієї категорії для наукової доктрини. Так, констатуємо доволі широкі межі, спектр об'єктів і фактичних даних на які спрямоване таке пізнання у подальшому більшість дослідників звужує це поняття до пізнавальної діяльності, яка обмежується доказуванням. Видається, що значним чином такий підхід зумовлений тим, що вченими як методологічна основа доволі рідко використовуються міждисциплінарний підхід, зокрема тісні та нерозривні зв'язки кримінального процесуального права та криміналістики як самостійних наук, хоча вчені-процесуалісти й акцентують увагу на тому, що таке пізнання здійснюється із використанням криміналістичних засобів.

Ми солідаризуємось із позицією професора В. В. Тіщенко, який відзначає, що розслідування являє собою складну багатофункціональну діяльність, спрямовану, насамперед, на встановлення сутності розслідуваної події, її осіб, яким було завдано фізичної, моральної та матеріальної шкоди. У розслідуванні можна виділити інформаційно-пізнавальний, інформаційно-пошуковий, процесуально-посвідчуваний, організаційно-управлінський, психологічний, технологічний, евристичний та інші аспекти діяльно-

сті. Кожен із них заслуговує на окремий аналіз. У практичній діяльності слідчого важливо не тільки усвідомити значущість кожного із названих аспектів, але й уміти правильно об'єднувати їх в єдиний комплекс системно-діяльнісного і правового підходів у процесі розслідування по кожному кримінальному провадженні [8]. Інші науковці відзначають, що «структура процесуальної діяльності слідчого має складну структуру. У самому загальному уявленні вона охоплює різноманітні напрями здійснення суто пізнавальних – розумових операцій різного типу та складності: виявлення, дослідження, оцінювання та застосування доказів; прийняття юридичних і тактичних рішень; формування висновків; висунення та дослідження версій; планування розслідування в цілому та окремих слідчих дій тощо». Продовжуючи розвиток своєї наукової позиції дослідник відзначає, що «можна припустити, що пізнавальна діяльність слідчого під час розслідування злочину проходить певні стадії: від мінімуму джерел інформації до проміжного, більш чисельного, але все ж неповного комплексу таких джерел, а потім до цілісного вичерпного їх кола; від мінімуму фактичних даних до більш широкого, а потім до максимально можливого; від знань до фактів-наслідків до знань стосовно фактів, що відносяться до категорії найближчих, безпосередніх, а потім й основних причин вчинення злочину. Таким чином, питання щодо спрямованості та змістовної сторони реалізації завдань пізнавальної діяльності слідчого залежать від того, на якому етапі вони реалізуються, а також від обсягу, характеру та змісту вихідної (початкової) для даного етапу інформації» [5].

На нашу думку, базуючись на міждисциплінарному підході кримінально-процесуальне пізнання необхідно розуміти у широкому значенні як інформаційно-аналітичну та фіксує діяльність уповноваженого

суб'єкта сторони обвинувачення об'єктом якої є відповідна кримінально-релевантна подія чи система таких подій, які утворюють логічну єдність, а також інші об'єкти, які опосередковано відносяться до такої події з метою планування розслідування, прийняття виважених організаційно-тактичних рішень, забезпечення повноти та об'єктивного процесу доказування та застосування необхідних кримінальних процесуальних заходів та засобів з метою досягнення завдань кримінального судочинства.

Продовжуючи використання міждисциплінарного підходу, на нашу думку, можна виокремити такі види кримінального процесуального пізнання:

по-перше, ретроспективне пізнання, для якого є характерним пізнання відповідних процесів, які мали місце у минулому та здійснення його на основі теорії відображення будь-яких форм людської діяльності у матеріальному світі. Принагідно наголосити, що такий вид кримінального процесуального пізнання є найпоширенішим у межах розслідування більшості кримінальних проваджень, що значним чином пов'язано із специфікою організації роботи органів кримінальної юстиції, яка загалом орієнтована на реагування щодо вчинених кримінальних правопорушень. У той же час, необхідно відзначити, що окремі науковці доволі категорично виокремлюють ретроспективне пізнання як фактично єдине можливе у кримінальному провадженні. Так, О. В. Ковальова відзначає, що «інформаційно-пізнавальна діяльність сторони кримінального провадження завжди має ретроспективний характер, що зумовлено тим фактом, що нею сприймається інформація про обставини суспільно небезпечного діяння, що було вчинено деякий (іноді – достатньо тривалий) час тому. Це значно ускладнює сприй-

няття фактів та подій об'єктивної реальності, що пояснює необхідність застосування слідчим/ дізнавачем специфічних методів та методик розслідування, достатніх для пошуку та використання юридично значущої інформації. Основні обставини кримінального правопорушення встановлюються виключно за його слідами, які стають доказами [2].

по-друге, безпосереднє кримінальне процесуальне пізнання, яке здійснюється відповідним суб'єктом у режимі реального часу. Для такого виду пізнання характерним є: а) використання специфічних засобів, зокрема й окремих різновидів негласних слідчих (розшукових) дій, які забезпечують можливість такого пізнання; б) об'єктом такого пізнання є триваюча злочинна діяльність, її окремі складові, а також процеси дотичні до злочинної діяльності, яка розслідується;

по-третє, перспективне чи прогностичне пізнання для якого характерною є значна аналітична компонента, оскільки за рахунок пізнання уже існуючих даних формуються аналітичні прогнози та моделі щодо: а) можливості продовження злочинної діяльності особами, які притягуються до кримінальної відповідальності у межах конкретного кримінального провадження; б) потенційно можлива лінія поведінки учасників кримінального провадження, яка може вплинути на сформовану слідчим стратегію розслідування; в) планування потенційних заходів щодо захисту уже зібраної доказової бази; г) оцінка ризиків активної протидії розслідуванню, зокрема й використання корумпованих зав'язків.

Продовжуючи аналіз необхідно з'ясувати сутність центрального об'єкта кримінального процесуального пізнання. Аналіз наукових джерел, свідчить, що фокусуючи увагу загальному об'єкті пізнання у межах кримінального провадження дослідники першочергово апелюють до категорій

«злочин» та «кримінальне правопорушення». Не заперечуючи категорично таких підхід, вважаємо за необхідне уже ж таки частково відійти від нього, зважаючи на те що складовою предмету нашого дослідження є дорожньо-транспортні події. Так, на нашу думку, початковим об'єктом кримінального процесуального пізнання є *кримінально-релевантна подія під якою необхідно розуміти подію, яка на момент її початкового пізнання слідчим не характеризується категорично визначеними ознаками щодо її криміногенного характеру*. Закономірно, зважаючи на матеріали практики, стверджувати, що на момент виявлення конкретної події, яка у подальшому може бути кваліфікована як конкретний вид кримінального правопорушення, вчиненого, як правило, з необережності, у суб'єкта, який здійснює кримінальне переслідування не має чіткого уявлення та сформованого внутрішнього переконання щодо сутності події, значним чином за рахунок: а) чинника обмеженості початкової інформації; б) необхідності системної аналітичної роботи щодо встановлення взаємозв'язків між окремими елементами події, які лише за їх прямої наявності утворюють відповідне кримінальне правопорушення, наприклад встановлення взаємозв'язків між такими фактами: дії водія згідно вимог правил дорожнього руху – дії пішохода згідно правил дорожнього руху – обстановка у межах якої відбулась подія – дії водія щодо уникнення наслідків (наїзду на пішохода). Звернімо увагу, що опрацьовані нами кримінальні провадження щодо розслідування дорожньо-транспортних подій свідчать, що у більшості з них початкові слідчі (розшукові) дії були спрямовані саме на пізнання сутності кримінально-релевантної події, за відсутності у слідчого внутрішнього переконання чи достатньої інформації щодо характеристики події як злочину передбаченого ст. 286 КК України.

Продовжуючи аналіз відзначимо, що, на нашу думку, ДТП як об'єкт кримінального процесуального пізнання трансформується залежно від ходу розслідування, обсягу та якості зібраних фактичних даних і тому має різні ознаки, які його вирізняють. Так, на наше переконання, на початковому етапі здійснюється кримінальне процесуальне пізнання дорожньо-транспортної пригоди саме як кримінально релевантної події для якої характерними є такі ознаки:

по-перше, відсутність точної та достовірної інформації щодо сутності події, зокрема її криміногенного характеру;

по-друге, наявність інформації лише щодо окремих елементів події, яка, зазвичай, не є обґрунтованою та підтвердженою за допомогою необхідних засобів її верифікації, оскільки це потребує використання відповідної системи спеціальних знань;

по-третьє, можливість пізнання суб'єктом, який здійснює кримінальне переслідування не усіх об'єктів, які були задіяні у механізмі конкретної події, наприклад, зникнення з місця дорожньо-транспортної пригоди транспортного засобу, зміна стану дорожнього покриття, що пов'язано із кардинальною зміною погодних умов на момент вчинення дорожньо-транспортної пригоди та на момент її виявлення і початку кримінального процесуального пізнання за допомогою проведення початкових слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду;

по-четверте, відсутність визначених та зрозумілих залежностей між елементами дорожньо-транспортної події, що унеможлиблює остаточний висновок щодо її криміногенного характеру, наприклад, формування механізму дорожньо-транспортної пригоди у результаті окремих фізико-хімічних процесів, встановлення яких потребує ґрунтовних фізико-хімічних експертних досліджень, наприклад, втома металу як процес руйнування металів і сплавів без явних

ознак пластичної деформації. Наведений вид руйнування спостерігається при повторному та повторно-змінному навантаженнях, для яких характерна відсутність зміни форми та геометричних розмірів виробів, на підставі зростання тріщин втоми. Руйнування при втомі являє собою найбільш небезпечний процес. Обумовлено це відсутністю явних ознак, які б дали змогу попередити про наближення руйнування, що у більшості випадків являється миттєвим процесом.

Екстраполюючи на досліджувані нами питання окремі положення теорії криміналістики, зокрема щодо стратегічних і тактичних завдань розслідування, вважаємо слушним зазначити, що стратегічним завданням кримінального процесуального пізнання на цьому етапі є саме встановлення сутності кримінально-релевантної події (дорожньо-транспортної пригоди) та визначення наявності чи відсутності ознак її криміногенного характеру. При цьому, незважаючи на необхідність витрати значного часового та людського ресурсу необхідно звернути увагу, що основною гіпотезою під час здійснення такого пізнання має бути припущення, що досліджувана кримінально-релевантна подія все таки має криміногенний характер, оскільки специфіка таких подій характеризується тим, що окремі факти, які формують кримінальність такої події можуть бути виявленими через певний проміжок часу.

Вирішення вказаного стратегічного завдання кримінального процесуального пізнання, на нашу думку, вимагає фокусування уваги та спрямування процесуальних та інших засобів пізнання за такими основними напрямками:

по-перше, отримання комплексної та систематизованої інформації щодо потерпілих у результаті дорожньо-транспортної події з акцентуванням основної уваги на отриманих ними тілесних ушкодженнях та встановлення причини смерті у разі наяв-

ності загиблих під час дорожньо-транспортної події;

по-друге, отримання детальної інформації від водія, а також визначення за допомогою передбачених законом засобів та процедур перебування його в особливих станах, зокрема алкогольного чи наркотичного сп'яніння. У контексті цього, зважаючи на сучасні умови, на нашу думку, обов'язковим є встановлення знаходження водія у певних станах, які викликані прийомом лікарських засобів з урахуванням можливості керування транспортним засобом після їх прийому;

по-третьє, здійснення поверхневого пізнання ушкоджень транспортних засобів та вжиття заходів для забезпечення їх збереження у відповідному стані для здійснення щодо них подальших експертних досліджень;

по-четверте, детальне пізнання за допомогою слідчих (розшукових) дій, криміналістичних засобів та участі експерта комплексу «дорога-наркологічне середовище»;

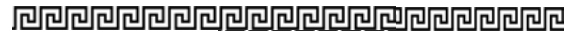
по-п'яте, встановлення можливого неочевидного зв'язку між водієм транспортного засобу та потерпілим. Безумовно вирішення цього завдання на початковому етапі пізнання є доволі складним, але в окремих випадках, вказаний зв'язок потребує детального аналізу, оскільки, правоохоронними органами фіксуються випадки інсценування дорожньо-транспортних подій з метою приховування інших більш тяжких злочинів, зокрема умисних вбивств, де транспортний засіб виступає знаряддям вчинення злочину.

Як свідчить опрацювання матеріалів кримінальних проваджень, вирішення таких пізнавальних завдань, як правило, є достатнім для з'ясування сутності кримінально-релевантної події, а завершення такого пізнавального етапу, як правило, підтверджує відповідну попередньо висунуту слідчим гіпотезу щодо сут-

ності кримінально-релевантної події, внаслідок чого: а) кримінально процесуальне пізнання такої події припиняється, а кримінальне провадження закривається; б) кримінально процесуальне пізнання переходить на рівень необхідної деталізації з метою розслідування кримінального правопорушення, вирішення завдань кримінального судочинства та притягнення винних до передбаченої законом відповідальності.

Висновки. Підсумовуючи викладене, вважаємо слушним акцентувати увагу на тому, що на етапі початкового кримінального процесуального пізнання слідчим чи іншим суб'єктом у разі виявлення факту дорожньо-транспортної пригоди відбувається пізнання саме кримінально-релевантної події, що зумовлює відповідну стратегічну мету такого пізнання, а також основні напрями його спрямування і лише у разі підтвердження криміногенного характеру події, можна стверджувати про наступний етап кримінального процесуального пізнання, а саме – механізму вчинення дорожньо-транспортної пригоди

У статті крізь призму положень гносеології, сформовано окремі положення щодо сутності кримінального процесуального пізнання, а також висловлено власну критичну позицію щодо сутності окремих наукових підходів. Звернута увага, що серед вчених, сьогодні, не досягнута концептуальна єдність щодо розуміння сутності кримінального процесуального пізнання, що зумовлено, значним чином, відмовою від використання міждисциплінарного підходу під час проведення досліджень. Підтримуючи позицію окремих вчених щодо розуміння сутності розслідування, на підставі проведеного аналізу, сформульоване авторське визначення кримінального процесуального пізнання. Крім того, у статті

виокремлено та охарактеризовано три види кримінального процесуального пізнання, а саме: ретроспективне, безпосереднє та перспективне, додатково наголошено на особливостях та функціональній спрямованості кожного виду такого пізнання.

Наголошено, що початковим об'єктом кримінального процесуального пізнання є кримінально-релевантна подія та сформульоване її визначення як події під якою необхідно розуміти подію, яка на момент її початкового пізнання слідчим не характеризується категорично визначеними ознаками щодо її криміногенного характеру.

Визначено ознаки дорожньо-транспортної пригоди як об'єкта початкового кримінального процесуального пізнання. Звернута увага, що стратегічним завданням такого пізнання є визначення сутності кримінально-релевантної події, зокрема встановлення її криміногенного характеру. З урахуванням такої стратегічної мети виокремлені та охарактеризовані основні напрями кримінального процесуального пізнання дорожньо-транспортної пригоди. Визначено, подальшу стратегію пізнання такої події залежно від результатів початкового пізнання.

Ключові слова: кримінальне процесуальне пізнання; кримінальне провадження; розслідування; доказування; кримінально-релевантна подія; дорожньо-транспортна пригода.

Lutsuk R. Traffic accident as a criminally relevant event and an object of criminal procedural knowledge

In the article, through the prism of the provisions of epistemology, separate provisions regarding the essence of criminal procedural knowledge were formed, and also expressed their own critical position

regarding the essence of certain scientific approaches. Attention is drawn to the fact that among scientists, today, conceptual unity has not been achieved regarding the understanding of the essence of criminal procedural cognition, which is caused, to a significant extent, by the refusal to use an interdisciplinary approach during research. Supporting the position of individual scientists regarding the understanding of the essence of the investigation, on the basis of the conducted analysis, the author's definition of criminal procedural knowledge was formulated. In addition, the article singles out and characterizes three types of criminal procedural knowledge, namely: retrospective, direct and prospective, and additionally emphasizes the features and functional orientation of each type of such knowledge.

It is emphasized that the initial object of criminal procedural knowledge is a criminally relevant event and its definition is formulated as an event that must be understood as an event that, at the time of its initial knowledge by the investigator, is not characterized by categorically determined signs of its criminogenic nature.

The signs of a traffic accident as an object of initial criminal procedural knowledge are determined. Attention is drawn to the fact that the strategic task of such knowledge is to determine the essence of a criminally relevant event, in particular, to establish its criminogenic nature. Taking into account such a strategic goal, the main directions of the criminal procedural knowledge of the traffic accident are identified and characterized. The further strategy of knowledge of such an event is determined, depending on the results of the initial knowledge.

Key words: criminal procedural knowledge; criminal proceedings; investigation; proving; criminally relevant event; traffic accident.

Література

1. Ватраль А.В. Засоби кримінально-процесуального пізнання. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Випуск 17. 2017. С. 47–55.
2. Ковальова О.В. Інформаційна парадигма досудового розслідування в Україні: теоретико-прикладний аспект: монографія. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2022. 320 с.
3. Король В.В., Мельник В.М. Пізнавальна та посвідчувальна діяльність слідчого як структурні елементи кримінального процесуального доказування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія ПРАВО. Вип. 33. Т. 2. С. 141–152.
4. Котюк І.І. Слідчі дії як засіб розв'язання пізнавальних завдань у сфері судочинства. Вісник Академії адвокатури України. 2009. № 2 (15). С. 15.
5. Лукашевич В.Г., Юнацький О.В. Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого: монографія. К.: КНТ. 2008. 184 с.
6. Ракіпова І.В. Правозахисна комунікація потерпілого у кримінальному провадженні України: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2021. 496 с.
7. Слинко С.В., Слинко Д.С., Филін Д.В., Стратонов В.М. Кримінальна делінквентність як об'єкт гуманітарних наук. Наше право. № 4. 2020. С. 47–54.
8. Тищенко В.В. Технологія та евристика як складові пізнавальної діяльності у розслідуванні. Науковий вісник ДДУВС. 2021. Спеціальний випуск № 2. С. 188–194.
9. Халупенко Д.М. Співвідношення пізнання і доказування у кримінальному провадженні. Вісник Академії адвокатури України. Т. 11. 2014. С. 81–91.